

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктору психологічних наук, професору,
завідувачці кафедри соціальної психології факультету психології,
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Коваленко Аллі Борисівні

ВІДГУК ОПОНЕНТА

доктора психологічних наук, професора Сердюк Людмили Захарівни
на дисертаційну роботу Шиковця Сергія Олександровича на тему:
«Вплив етнолінгвістичної ідентичності на рівень психологічного благополуччя
особистості», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю
053 – Психологія

Актуальність обраної теми дослідження. Дослідження проблеми психологічного благополуччя особистості мають свою історію, традиції та характеризуються значним інтересом в сучасній світовій психології. З поняттям «психологічне благополуччя» асоціюють також низку близьких за змістом понять: «психічне здоров'я», «позитивний стиль життя», «емоційний комфорт», «якість життя», «задоволеність життям» та ін. Для сучасної психологічної науки взагалі важливе значення мають дослідження, спрямовані на виявлення факторів, що стимулюють вроджений потенціал людини, сприяють знаходженню внутрішніх резервів, що забезпечують їй самостійність вибору, напрямку саморозвитку та самореалізації, допомагають протидіяти негативному впливу середовища. У такому ж ключі розглядається феномен психологічного благополуччя і дисертантом, зокрема у взаємозв'язку з показниками здоров'я та особистісних характеристик, що додають відчуття

сенсу життю людині і дозволяють їй реалізувати свій потенціал, та в аспекті співвідношення етнічнолінгвістичної ідентичності із психологічним благополуччям особистості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Шиковця Сергія Олександровича виконане в межах планової науково-дослідної роботи факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Психологія особистості у життєвих ситуаціях: підходи, програми комплексної психологічної допомоги особистості (2019- 2021 р.р., номер державної реєстрації 0119U001488).

Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження є результатом комплексного науково дослідження, виконаного автором на високому теоретико-методологічному рівні. Якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми, застосування адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, репрезентативна вибірка, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність, а також *належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень і висновків.* Усі результати сприймаються переконливо, не викликаючи сумнівів щодо процедурно-діагностичного перебігу емпіричного дослідження та інтерпретації його результатів.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків та результатів, представлених у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, належним чином обґрунтовані, чітко і послідовно викладено результати дослідження.

Дисертаційне дослідження Шиковця Сергія Олександровича характеризуються *науковою новизною і має велику перспективу подальшої реалізації і втілення в психологічну практику.*

Наукова новизна одержаних результатів, насамперед, полягає у міждисциплінарному характері дослідження. Розгляд проблеми дослідження у аспекті поєднання збереження/відновлення мови та етнолінгвістичної

ідентичності із психологічним благополуччям та здоров'ям насправді є інноваційним та новаторським. Отримані наукові результати дослідження сприятимуть глибшому розумінню взаємозв'язку між станами етнолінгвістичної ідентичності та психологічним, фізичним здоров'ям і благополуччям особистості, що матиме потенціал вирішення гуманітарних проблем суспільства, а також розуміння процесів досі недостатньо вивчених у європейському контексті, спрямованих не тільки на забезпечення крос-культурної діагностики, але й на подолання наслідків втрати мови, етнолінгвістичної ідентичності та пов'язаного з цим зниження психологічного благополуччя та здоров'я меншин та спільнот мігрантів.

Практичне значення отриманих результатів має широкий спектр сфер їх застосування. Зокрема, оскільки проблеми вимирання місцевої мови, дискримінації та збільшення імміграції тісно пов'язані з минулим (або недавнім) травматичним досвідом людини, то соціальний ефект від впровадження практичних здобутків цього дослідження сприятиме вирішенню багатьох важливих соціальних та економічних проблем, зокрема таких як культурна та політична напруга та захист прав людини. Впровадження результатів дослідження сприятиме успішному вирішенню таких проблем, як загроза етнолінгвістичній ідентичності та мові, травма та дискримінація, пов'язані з втратою етнолінгвістичної ідентичності, мови та культури, особливо в контексті національних європейських меншин та груп мігрантів.

Теоретичні та практичні здобутки дисертаційного дослідження можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні дисциплін «Етнокультурна психологія», «Загальна психологія», «Практикум із загальної психології», «Психологія особистості» та у роботі благодійних фондів та громадських організацій, які стикаються з проблемами мігрантів.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також у діяльність таких організацій: Київський інститут сучасної психології та психотерапії; Благодійний фонд «Анкора»; ГО УАОППІ (Української

асоціації організаційних психологів та психологів праці); Київська регіональна організація «Відродження».

Оцінка змісту дисертації. Оцінюючи зміст дисертації, слід відмітити, що Сергій Олександрович показав високий рівень кваліфікації, вміння на теоретичному та практичному рівні виконувати поставлені завдання. Поставлена мета та завдання дослідження є свідченням наукової компетентності дисертанта.

У дисертації здійснено ґрунтовне узагальнення основних теоретичних підходів до досліджуваної проблеми та визначено зміст базових понять.

На основі здійсненого аналізу обґрунтовано та розроблено теоретичну модель психологічного благополуччя особистості, що містить об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Визначена автором модель (структура та чинники) психологічного благополуччя особистості є достатньо деталізованою і містить такі компоненти: мотиваційно-потребнісний (самоактуалізація, автономія, зв'язки з іншими людьми); інтрарефлексивний (розуміння власних почуттів, вміння їх виражати, самоприйняття, самоконтроль, самопізнання, самооцінка); інтеррефлексивний (самосвідомість у контексті я-концепції, розвинута комунікативність, зв'язки зі світом), емоційно-афективний компонент (відсутність високої тривожності, стресу, високих рівнів нейротизму, пластичність, розвинуті вміння проживання емоцій, саморегуляція емоційних станів); життєдайний (часова перспектива, наявність життєвого шляху, цінності, наявність сенсоутворювальних цілей та переконань). Ця модель частково стала підґрунтям для розробки емпіричної моделі та програми забезпечення психологічного благополуччя іммігрантів та мовних меншин шляхом збереження та розвитку етнолінгвістичної ідентичності.

Для вивчення впливу етнолінгвістичної ідентичності на психологічне благополуччя, самооцінку та настрій (психологічне функціонування) та зв'язку із ефектами ПТСР автором застосовано 9 діагностичних методик. Також були застосовані такі засоби збору інформації: архівний метод; етнографічний підхід (автобіографічне інтерв'ю, анкетування); оцінка зв'язку між історичною

травмою, втратою етнолінгвістичної ідентичності та сучасними симптомами ПТСР у лемків та українців (іммігрантів) у Польщі. Обґрунтований інструментарій є логічним і цілком придатним для діагностики різних аспектів досліджуваної проблеми.

Заслуговує позитивного відзначення сумлінне планування вибірки дослідження, у якому взяли участь 1124 особи, серед яких 871 особа української національності, 158 осіб польської національності та 95 осіб іншої національності (лемки). Із них 562 жінки української національності, 92 жінки польської національності та 58 жіночки з групи мовних меншин – лемків.

Діагностичний матеріал дозволив отримати низку вагомих емпіричних результатів дослідження, зокрема: встановлено, що в українських іммігрантів основними факторами впливу на переживання психологічного благополуччя є дискримінація за етнічну мову, процеси асиміляції, соціальна активність (фінансова сфера, сфера культури, сфера міжособистісних відносин), етнічна ідентичність, етнолінгвістична ідентичність, емоційно-афективне ставлення до етнічної мови; в той час як в групі мовної меншини лемків основними факторами впливу є етнічна ідентичність як чинник позиції щодо етнічної мови, емоційно-афективне ставлення до етнічної мови як передумова процесів асиміляції чи дискримінації, етнолінгвістична життєстійкість, мовна адаптація, процес дисиміляції етнічної мови як наслідок сформованої соціальної ідентичності.

Фактори етнолінгвістичної ідентичності мають вплив здебільшого на когнітивний компонент психологічного благополуччя; на емоційно-афективний компонент впливають фактори емоційно-афективного ставлення до мови, етнолінгвістичної життєстійкості, мовної адаптації.

Засновуючись на результатах емпіричного дослідження, була розроблена та апробована програма забезпечення психологічного благополуччя особистості шляхом збереження та розвитку етнолінгвістичної ідентичності, яка показала свою ефективність.

Джерельна база, опрацьована дисертантом відзначається широтою та глибоким аналізом. Застосування адекватних методів статистичної обробки

отриманих емпіричних даних сприяє досягненню мети дослідження.

Стиль викладання дисертації, відповідність її тексту встановленим вимогам. Загалом, слід відмітити, логічність та послідовність дисертаційної роботи, яка має традиційну структуру і складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 309 сторінок, основний зміст викладено на 195 сторінках. Робота містить: 49 таблиць на 53 сторінках, 12 рисунків на 12 сторінках та 18 додатків на 66 сторінках.

Дисертаційне дослідження має комплексний, завершений характер і розкриває нові обрії психологічного дослідження вказаної проблематики.

Всі розділи роботи взаємопов'язані і вичерпно розкриті відповідно меті і завданням дослідження. Робота виконана державною мовою і оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Ознак порушення дисертантом *академічної доброчесності* не встановлено.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Аналіз змісту публікацій за темою дисертації свідчить про достатньо повне висвітлення основних результатів дослідження у 11 публікаціях, зокрема: 5 статей у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України, 3 із яких у виданнях України, що індексуються міжнародною наукометричною базою Index Copernicus та 6 публікацій в тезах науково-практичних конференцій.

У цілому позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, все ж вважаємо за доцільне вказати **деякі дискусійні положення та висловити зауваження й побажання до окремих результатів дослідження:**

1. У першому розділі дисертації автором здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, на основі якого визначена модель психологічного благополуччя особистості, що містить такі компоненти: мотиваційно-потребнісний, інтрарефлексивний, інтеррефлексивний, емоційно-

афективний та життєдайний. Ця модель є достатньо деталізованою, в ній визначено об'єктивні та внутрішньоособистісні чинники психологічного благополуччя.

Хоча автор зазначає, що при плануванні емпіричного дослідження опирається на неї частково, а більше на класичну модель К. Ріфф, на наш погляд, деякі внутрішньоособистісні чинники все ж треба було врахувати. Зокрема, самоприйняття, контроль над обставинами, позитивні стосунки з іншими, наявність сенсоутворювальних цілей, часова перспектива, які, до речі визначає і К. Ріфф.

2. В продовження першого зауваження. Для доведення впливу етнолінгвістичної ідентичності на психологічне благополуччя особистості, вважаємо, що доцільно було вибірку досліджуваних диференціювати за рівнями психологічного благополуччя. Автор це завдання виконує іншим шляхом, визначаючи предиктори окремих компонентів психологічного благополуччя. Для нас залишається питання: чи буде інтеграція предикторів окремих компонентів чинниками (факторами впливу) загального рівня психологічного благополуччя особистості?

3. У третьому розділі дисертації, автор зазначає, що загальнонауковою основою і теоретико-методологічною стратегією дослідження обрано системно-синергетичний та інформаційний підходи, що сприятиме визначенню постановки проблеми, генеральних і локальних цілей, ідентифікації протиріч тощо. Хотілось би почути більш детально думку автора щодо результатів втілення цих ідей, зокрема виявлення синергетичних ефектів та при розробці програми забезпечення психологічного благополуччя шляхом збереження та розвитку етнолінгвістичної ідентичності.

4. У дослідженні дисертантом опрацьована достатньо широка джерельна база. Проаналізовано 296 джерел, із яких 218 іноземною мовою. Висловлюю побажання обходитися у майбутньому без використання російськомовних джерел. Тим більше, що аналіз змісту цього актуального і якісно виконаного дисертаційного дослідження, свідчить про те, що роботи М. Аргайла,

С. Духновськкого, М. Лепешинського, П. Фесенка, Р. Шаміонова і, особливо, В. Мерліна не мали суттєвого впливу на світогляд автора.

Висловлені зауваження не знижують наукової цінності цього актуального, цілісного, самостійного дослідження та викладених у ньому наукових результатів, вони носять дискусійний і рекомендаційний характер і не можуть суттєво вплинути на обґрунтовану вище загальну високу оцінку роботи.

Загальний висновок та оцінка дисертації щодо присудження ступеня доктора філософії.

Дисертаційна робота Шиковця С. О. відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, а також вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Виходячи із вищезазначеного Шиковець Сергій Олександрович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,
завідувач лабораторією психології
особистості імені П.Р. Чамати Інституту
психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Людмила СЕРДЮК